

мість, формував літературний смак, відчуття української мови та громадську позицію. Відображаючи потреби і запити національного життя українців, журнал став своєрідним літописом їхнього буття, впливав на літературний процес своєї доби.

1. Вороний М.К. Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика. – Київ, 1996. – 126 с. 2. Дорошенко Н. Дещо про українську драматичну школу // Рідний край. – П., 1906. – Число 21. – С. 10-11. 3. Кашенко А. Про народну школу на Україні // Рідний край. – П., 1906. – Число 21. – С. 7-8. 4. Крупський І.В. Національно-патріотична журналістика України. – Львів, 1995. – С.5-10. 5. Дмитрів М. Український театр // Рідний край. –

П., 1906. – Число 38. – С.16. 6. Пашенко В. Світовий контекст на сторінках "Рідний край" 1906 р. // Рідний край. – П., 2005. – №1 (6). – С. 7-10. 7. Пчілка Олена. Наша літературна мова // Рідний край. – П., 1909. – Число 3. – С. 2-4. 8. Семенко С. "З слова живого скуй самопали..." // Рідний край. – П., 2000. – №1(2). – С. 6-8. 9. Семенко С. Журнал Рідний край (1905-1916) – перший легальний друкований орган національної періодики Наддніпрянської України початку XX століття. // Потужна сила рідного слова. – П., 2005. – С.358-379. 10. Сумцов М.В. Про заборону української мови в школі // Рідний край. – П., 1906. – Число 36. – С. 6-7. 11. "Українське питання" в російській імперії (кінець XIX-XX ст.). Під ред. В.Г. Сарбей. Київ, 1999. – С.138-193. 12. Яворницький Д. Допіси (од наших кореспондентів) // Рідний край. – П., 1906. – Число 16. – С. 15-16.

Надійшла до редколегії 25.03.11

Н. Папенко, канд. іст. наук, доц.

АНШЛЮС В ІСТОРІЇ АВСТРІЙСЬКО-НІМЕЦЬКИХ ВІДНОСИН УПРОДОВЖ 1918–1919 рр.

Розглянуто питання про "аншлюс" в дипломатичних відносинах між Австрією і Німеччиною та позицію політичних партій за період 1918-1919 рр.

The question of "Anschluss" in diplomatic relations between Austria and Germany and the position of the political parties over the period 1918-1919.

До розпаду Австро-Угорщини питання "аншлюса" не мало практичного значення у політичному житті країни. Навіть, якщо і виникали певні теорії, проте вони не грали помітної ролі. Політичні кола країни намагалися відновити політичне та економічне панування Австрії над народами Південно-Східної Європи. Проте знадобиться тридцять років, щоб цю державу визнав власний народ [9, с. 29].

Після Першої світової війни Австрія являла собою маленьку країну за площею 84 тис кв км та населенням 6,5 млн осіб, чверть яких проживала у Відні. Важливими післявоєнними наслідками для населення було порушення продовольчого постачання, що спричинило голод, злидні, зростання дитячої смертності, появу перших ознак інфляції.

В перші листопадові дні 1918 р. австрійський цісар Карл I (1916 – 1918) полишив державні справи і згодом, 11 листопада, видав маніфест, в якому наголошував про визнання будь-якого рішення щодо державного ладу. 12 листопада тимчасові Національні збори одногосподно проголосили створення національної Австрійської республіки. Політику уряду починає здійснювати Державна рада, яка складалася з депутатів Національних зборів. Однак ведення державних справ доручається державним секретарям. 16 грудня 1918 р. в Австрії відбулися вибори до Державної ради внаслідок яких 72 місця одержали соціал-демократи, 69 – члени Християнсько-соціальної партії, 26 – члени Німецької національної партії, а також троє членів дрібних угруповань. На окупованих країнами Антанти територіях, населення яких висловлювалося за приналежність до Німецької Австрії (Deutschösterreich), особливо, в частинах Каринтії, Штирії та Південного Тіроля, а також німецькомовних областях Богемії, Моравії і Сілезії, голосування не проводилося [16, с. 478]. Німецька Австрія залишалася складовою частиною Німецької республіки. Особливі закони регулювали участь Німецької Австрії у законодавстві і управлінні Німецької республіки як і дії законів та постанов Німецької республіки по відношенню до Німецької Австрії.

Більшість населення країни схвалювала "приєднання" Австрії до Німеччини в силу економічних міркувань, так і з культурно-етнічних причин. На двох неофіційних плебісцитах, проведених у Тіролі та Зальцбурзі, 99 відсотків населення проголосувало за приєднання до Німеччини. Враховуючи настрої повної пригніченості мас, збентеженості, зростаюче безробіття, а з ним і голод, "приєднання" до Німеччини вважалося єдиним промінням надії виходу із економічної кризи. Тому гасло "анш-

люса" на багатьох мітингах було зустрінуте гучними оплесками. Ідея "аншлюса" розглядалася як єдине правильне рішення для Австрії і її народу. Проте, які б не були сильні бажання до "аншлюса" в Австрії, для німецькомовного народу в перші повоєнні роки це було важким тягарем. Вже 20 листопада 1918 р., тобто через 8 днів після прийняття австрійської конституції, держсекретар міністерства закордонних справ Й. Зольф писав, що після проведення демонстрації в Австрії на яких відкрито лунали гасла "аншлюса", німецькомовний народ змушений був сказати свою точку зору на приєднання Австрії до Німеччини. Крім того, як зазначав автор, важливо не піднімати це питання напередодні мирної конференції [1, с. 46].

Для Німеччини основним завданням в цей час було питання про репарації та повернення країни у товариство європейських держав, серед яких вона відігравала б не останню роль. Крім того, важливо було порозумітися із Францією – споконвічним ворогом Німеччини, яка намагалася принизити німців, звести Німеччину до ролі другорядної держави. В Берліні розуміли, що спроби "аншлюса", якраз напередодні міжнародної мирної конференції, можуть негативно позначитися на Німеччині, бо країни Антанти сприймали "приєднання" Австрії, як першу спробу розповсюдити німецький вплив [8, с. 149]. Варто зазначити, що очікувальна позиція уряду Німеччини пояснювалася невпевненістю підтримки громадськості, засобів масової інформації. З іншого боку – невизначеним політичним та економічним становищем власної держави у післявоєнному європейському світі. І нарешті, як вплине "аншлюс" на хід мирної конференції. Німецький посол у Відні граф Ведель заявляв одному із спікерів Національних зборів Й. Дінгхоферу: "Зараз не можна озвучити бажання "приєднатися" до Німеччини, так як це може нашкодити укладенню миру" [2, с. 18]. Проте у стратегічному відношенні "аншлюс" Австрії залишався одним із важливих аспектів зовнішньої політики Німеччини. Так, 28 листопада 1918 р. Й. Зольф у розмові з повноважним представником Австрії Людо Хартманом підкреслював, що "рішення Австрії об'єднатися зі своїми кровними братами в Рейху мало великий вплив на народ та провідні кола Німеччини, викликали радісне піднесення, бо це об'єднання усіх німців в одну велику державу було для нас (німців) здійсненням давньої мрії. Австрійських братів сердечно вітаємо. Проте із тактичних міркувань ми повинні затамувати нашу радість, так як наші вороги, і в першу чергу Франція, не бажають нашого об'єднання" [1, с. 72].

Дещо іншим було відношення політичних партій Німеччини. Всі вони готувалися до виборів, які повинні були відбутися 19 січня 1919 р. Тому всі вони намагалися включити у передвиборчі програми і питання "аншлюса" Австрії. Німецька національна народна партія, Християнсько-демократична народна партія, Німецька народна партія вважали за необхідне підтримати ідею "приєднання", Німецькі демократи вимагали самовизначення Австрії. Ні соціал-демократи, ні союз "Спартак" у своїх програмних документах не згадували про "аншлюс". Проте ще під час Першої світової війни між представниками соціал-демократів Австро-Угорщини та Німеччини були встановлені тісні ділові контакти. Цьому сприяли візити, зустрічі, переговори представників соціал-демократії. Так, в січні 1916 р. керівники соціал-демократії Німеччини та Австро-Угорщини провели ряд консультацій з питань "аншлюса". Від імені своїх делегацій К. Реннер та Г. Кунов підкреслювали важливість та актуальність "приєднання" Австрії до Німеччини. У квітні 1917 р. між представниками соціал-демократії Австрії та Німеччини була проведена конференція на якій знову мова йшла про співробітництво, вироблення спільних концепцій, які б сприяли "аншлюсу". У вересні того ж року в Стокгольмі була проведена спільна конференція німецьких та австрійських соціал-демократів, де обговорювалось питання про створення Великонімецької республіки. З початку 1918 р. австрійська соціал-демократія постійно обговорювала міжнародне питання та німецькі проблеми. Так, соціал-демократ К. Реннер у своїх виступах неодноразово підкреслював, що внутрішній розвиток Австрії тісно пов'язаний з подіями в Німеччині, бо саме в цей час відбувалася активна боротьба між монархічними силами та демократією. Тобто, соціал-демократи, ще задовго до падіння Габсбурзької монархії, пов'язували майбутнє Австрії з Німеччиною [13, с. 16].

Окреслюючи перспективи "аншлюса" головний ідеолог "приєднання" Австрії до Німеччини О. Бауер вважав за необхідне модернізувати Австрію. В його розумінні модернізація стосувалася, перш за все, національного фактору, а саме збереження традиційних економічних зв'язків з колишніми країнами дунайської монархії при цьому використовуючи науково-технічний прогрес. Він намагався довести, що як держава, Австрія не спроможна самостійно існувати, тому виникає необхідність створення з Німеччиною спільного економічного простору. О. Бауер бачив перспективи виходу із післявоєнної економічної кризи у проведенні демократичних реформ, однак спільно з Німеччиною. Розробляючи питання "аншлюса", три основні німецькі області Цислейтанії, що мали складати основу Німецької Австрії. Перш за все, це власні австрійські землі (так звана внутрішня Австрія); Німецька Богемія (тобто райони з німецьким населенням, які знаходилися в історичних кордонах королівства Чехії) і Західна Сілезія. Саме для цих територій О. Бауер пропонував здійснити "аншлюс" [7, с. 36].

Інший представник соціал-демократії К. Реннер наполягав на тому, щоб факт "приєднання" Австрії до Німеччини повинен бути закріплений законодавчо. Соціал-демократи Ф. Адлер та К. Зайтц досить обережно висловлювалися щодо "аншлюса", бо мали на увазі створення Дунайської федерації.

Значна частина австрійської буржуазії висувала теорію про історичну місію Австрії, як другої німецької держави, дотримуючись лозунгу одного із лідерів християнсько-соціальної партії Ігнаца Зейпеля "одна нація, але дві держави". Ця частина буржуазії стояла на позиціях пангерманізму, заперечувала існування австрійсь-

кої нації, проте намагалася зберегти австрійську державу та її колишні володіння.

Точка зору християнських соціалістів була чітко визначена в статті І. Зейпеля від 21 листопада 1918 р. та опублікована в центральному органі цієї партії "Рейхпост". Автор стверджував, що Австрія в силу економічних та політичних проблем, які виникли внаслідок Першої світової війни, не в змозі зберегти свою незалежність. І лише "приєднання" її до Німеччини зможе підняти міжнародний престиж австрійців [11, с. 65].

Представники католицької церкви взагалі відкидали існування австрійської нації. Вони розглядали Австрію в якості форпосту Німеччини, стоячи на позиціях пангерманізму, однак не намагалися до швидкого "приєднання" з Німеччиною. Серед різних католицьких союзів, наприклад, організації австрійського студентства "Картельфербанд" відбувалися виступи протесту проти пангерманістського курсу християнсько-соціальної партії. Учасники протесту намагалися довести один одному чи варто, чи ні "приєднання" до Німеччини. Буржуазні кола країни добре розуміли, що воєнні, політичні, економічні ресурси Австрії неможливо відновити, тому намагалися обрати більш прагматичний шлях розвитку, який би приєднав економічні ресурси Австрії до Німеччини. Фінансові кола країни добре розуміли, що значна частина австрійської металургії, вся електротехнічна промисловість, машинобудування, банки будуть належати німцям. І ця командна роль Німеччини пригнічувала австрійців. Німецькі концерни в Австрії були політичною та економічною опорою пангерманської пропаганди, яка постійно наголошувала на "приєднання" її до Німеччини і включення австрійських економічних ресурсів в економіку Німеччини. Пангерманісти постійно зверталися до подій буржуазної революції 1848-1849 рр. під час якої лозунг об'єднання усіх народів, які розмовляють німецькою мовою сприяв створенню демократичної республіки. Проте події "весни народів" закінчилися поразкою, пануванням реакційних сил. Створення єдиної німецької нації завершилося упродовж 1866-1871 рр., однак без Австрії, частково у боротьбі проти неї. Після цього "аншлюс" означав не "приєднання", а підпорядкування Німеччини. Австрійська нація та держава створювалися із сильним запізненням у порівнянні з іншими країнами Західної Європи. В середині австрійської буржуазії існувала група прихильників Німеччини, так звані агенти, які намагалися заручитися підтримкою фінансових кіл Німеччини та підпорядкувати слабку австрійську економіку німецьким фінансовим структурам.

Економічному підпорядкуванню Австрії сприяли зовнішньополітичні фактори. Через декілька днів після проголошення республіки міністр закордонних справ О. Бауер, згідно рішення Державної ради, через посла Швеції у Відні відправив лист В. Вільсону в якому просив надати Австрії економічну допомогу, перш за все, продовольчими товарами. Дії міністра підтримали усі політичні партії в надії на те, що американський капітал сприятиме розвитку австрійської економіки. Політична ситуація в Австрії була досить напруженою і щоб її не доводити до крайнощів, мова йшла про ліквідацію економічної кризи завдяки американській допомозі. Тому і лозунг "аншлюса" став одним із центральних у зовнішній політиці уряду Реннера-Бауера.

Проти ідеї "аншлюса" виступали сепаратисти західної Австрії. Їх представляв Форальберг. Вони оголосили території західної Австрії особливою республікою та наполягали на тому, щоб вона була приєднана до Швейцарії, але проти цієї ідеї виступали швейцарські соціалісти.

Німецькі соціал-демократи не дуже підтримували ідею "аншлюса". Так, Г. Носке підкреслював, що німецькі соціал-демократи бажають німцям Австрії, щоб ті успішно розвивалися. Підтримуючи ідею "єдиної сім'ї" з австрійськими німцями, соціал-демократи Німеччини ухилялися від визнання конкретних контурів побудови німецько-австрійської держави та від самого слова "аншлюс". Їх більше хвилювали внутрішньо німецькі проблеми, що були пов'язані із репараційною політикою провідних європейських країн та США. Лише деякі представники соціал-демократії такі, як головний редактор газети "Форвертс" Ф. Штамппер, виступали на підтримку "аншлюса". Соціал-демократ П. Льюбе визнав багатонаціональну Австрійську імперію і вважав, що головна відмінність між Німеччиною та Австрією полягає в тому, що на всій території імперії проживають різні національності (на поч. XX ст. із 26 млн 150 тис. 780 осіб німців було – 36,2 %, чехів – 23,4 %, далі поляки, італійці, югослави, українці). Німеччина була "більш національною державою", а представники національних меншин займали прикордонні райони імперії. Рух "приєднання" П. Льюбе оцінював, як об'єктивно неминучий процес перетворення багатонаціональної держави в "чисто національну". Окрім П. Льюбе активними пропагандистами ідеї загальнонімецької єдності були Е. Бернштейн, Р. Брайтшайд, Р. Гільфердінг, А. Кріспін.

Баварські представники соціал-демократії виступали за незалежність від Німеччини, тому ідею "аншлюса" не підтримали. Головний редактор газети "Neue Zeit" Г. Кунов висловлював занепокоєння тим, що "приєднання" Австрії до Німеччини сприятиме посиленню впливу південних німецьких земель. Чим можна пояснити таке ставлення СДПН до "аншлюса", напевно тим, що саме в цей час відбувався розкол в середині партії, існував рух в Баварії, занепокоєність східними (Верхня Сілезія, Познань, Східна Пруссія, Данціг), північними (Шлезвіг-Гольштейн) та західними кордонами (Ельзас-Лотарингія) Німеччини.

Однією з головних перешкод на шляху "приєднання" були юридичні розходження між німецьким та чеським керівництвом у зв'язку із домаганнями на Судети, які розглядалися урядом Австрії як складова частина її території. Судети мали особливе значення для соціал-демократів Австрії та Німеччини в плані "аншлюса". Більша частина судетсько-німецьких районів не була поєднана спільними кордонами із територією Німецької Австрії. Лише території південної Моравії та південної Богемії безпосередньо межували із німецько-австрійськими землями. Основні райони проживання судетських німців мали кордон лише з Німеччиною. Тому проблема Судетів була самостійною у визначенні майбутньої спільки, а саме "аншлюса". Тільки "приєднання" Австрії до Німеччини сприяло вирішенню питання територіальної єдності Німеччини та австрійських земель в єдину німецьку державу. Соціал-демократи Судетів підтримували ідею "приєднання", розгортали активну пропагандистську діяльність. Ними були проведені акції підтримки "аншлюса". Активними захисниками цих заходів був соціал-демократ І. Зелігер. Таким чином, соціал-демократи Судетів діяли в унісон з віденським партійним керівництвом.

Перші конкретні спільні ідеї соціал-демократів Німеччини та Австрії щодо "приєднання" були обговорені на з'їзді, що проходив з 31 жовтня по 2 листопада 1918 р. В резолюції з'їзду були відображені ідеї О. Бауера про економічну та політичну нежиттєздатність Австрії як самостійної держави. Мова йшла про те, що якщо деякі нації колишньої Габсбурзької імперії мають бажання

відокремитись від Німецької Австрії, то остання повинна ввійти до складу Німецької держави.

Після проголошення 12 листопада 1918 р. Німецької Австрійської республіки, 13 листопада О. Бауер повідомив члена Ради народних уповноважених Німеччини Г. Гаазе про бажання австрійців почати переговори щодо умов "аншлюса". Німецький уряд був готовий прийняти австрійську делегацію та розглянути питання про мирне урегулювання. Проте мови про "аншлюс" не йшлося. Від австрійського уряду до Берліна був відправлений соціал-демократ Л. Хартман, який розгорнув активну діяльність серед німців на рахунок "приєднання". І дійсно, завдяки його діям були проведені консультації, дискусії на яких було прийнято рішення про вибори до загальних Національних зборів. Звісно, що австрійська сторона виступала у ролі прохача, бо йдучи назустріч бажанню Німецької Австрії бути включеною до складу Німецької держави, депутати німецько-австрійських зборів мали входити до складу Національних зборів на рівних правах". Проте рух за "приєднання" натрапив на опір західноєвропейських країн, особливо Франції, бо суперечив їхнім інтересам. Кінець кінцем вибори до Національних зборів проходили нарізно. При відкритті 6 лютого 1919 р. Національних зборів Німеччини соціал-демократи на чолі з Ф. Ебертом, висловлювали надію на швидке приєднання Німеччини до Австрії.

Однак тиск країн Антанти, окупація Чехословаччини Судетів, боротьба в Каринтії, Тіролі дещо остудили бажання прихильників "приєднання".

На початок 1919 р. були окреслені нові напрямки політики соціал-демократів, а саме підписання таємної угоди між Австрією та Німеччиною. На перше місце виступали економічні питання. З цієї метою до Берліну прибула делегація Німецької Австрії на чолі з О. Бауером, яка з 27 лютого по 2 березня 1919 р. проводила переговори. Представники судетської області на переговори не були запрошені. У підсумковій резолюції переговорів було зазначено про включення Німецької Австрії до складу Великонімецької республіки "як єдине ціле". Крім того питання "приєднання" було порушено на першому з'їзді Рад Німеччини (16-21 грудня 1918 р.), але справа до обговорення не дійшла. На другому з'їзді Рад Німеччини 8-14 квітня 1919 р. знову постало питання про "аншлюс" на обговоренні якого наполягав представник соціал-демократів Ф. Хофман. Він постійно наголошував, що "аншлюс" справа усіх німців.

Питання "аншлюса" було розглянуто і на міжнародних форумах соціал-демократів. Так, на Берлінській конференції соціалістичних партій (3-10 лютого 1919 р.), Амстердамській (26-29 квітня 1919 р.) відбулися гострі дискусії щодо "приєднання" Німецької Австрії до Німеччини. Представники соціал-демократії Чехословаччини виступали проти права німців Австрії на самовизначення та "аншлюс". В резолюції Амстердамської конференції підкреслювалося, що "населення Німецької Австрії має право самостійно вирішувати своє майбутнє, у тому числі і шляхом "аншлюса"".

Під час роботи Національних зборів Німеччини 6 лютого 1919 р. рейхканцлер Ф.Шейдман у своєму виступі підкреслював, що "найближчим часом наші австрійські брати знову займуть своє місце у величному німецькому товаристві". Депутат Г. Грубер від християнсько-демократичної партії, вітаючи німецьких австрійців у рейху, наголошував, що "німецькі австрійці належать до німецького народу і ніхто не може та не повинен заважати їм використовувати своє право на національне самовизнання на користь "аншлюса". Вони можуть приєднатися до нас дуже скоро" [14, с. 45]. Інший депутат К. Кейтл зазначав, що соціал-демократи

Німеччини вітають "від імені німецького товариства німецько-австрійських братів, як частину німецької держави" [14, с. 45]. Навіть незалежні соціал-демократи кінцем висловили свою підтримку рухові "приєднання".

21 лютого 1919 р. Національні збори Німеччини прийняли резолюцію на рішенні австрійських тимчасових зборів від 12 листопада 1918 р. Мова йшла про єдність німців та австрійців в революційній боротьбі незважаючи на міжнародні кордони. Німеччина та Австрія мали створити одне ціле. Резолюція пропонувала державним службовцям шукати можливості, шляхи, які б згодом привели до державної єдності [14]. Проте не дивлячись на багаточисельні декларації з обох сторін, слабкість німецької економіки, неможливість надати своєчасно допомогу Австрії, ставили під загрозу політику "приєднання". Незавершеність цього процесу бачив О. Бауер, який неодноразово звертався до Г. Гаазе з проханням забезпечити Відень продовольчими товарами, подолати економічну кризу та зростання цін на предмети першої необхідності. Проте Німеччина, як не намагалася надати допомогу Австрії, сама знаходилася в стані економічної кризи. Один з німецьких політиків писав, що "Антанта та її прихильники використовують економічну кризу в Австрії, з тим, щоб довести австрійцям, що нічого чекати на допомогу від Німеччини" [14]. Проте згодом економічна допомога надійшла із Швейцарії. Поряд із цим країни Антанти, особливо Франція, вели пропаганду проти "аншлюса" на користь приєднання Австрії до середньоевропейського союзу, наголошуючи на тому, що "після 'аншлюса' Відень перетвориться в маленьке провінційне містечко, а фінансові та банківські кола бояться конкуренції промислово-фінансових кіл Німеччини" [1, с. 137].

Багаточисельні попередні переговори між австрійським послом в Берліні Людо Хартманом та німецьким урядом завершилися 27 лютого 1919 р. Внаслідок проведення консультацій 2 березня 1919 р. в Берліні представник уряду міністр закордонних справ граф Брокдорф-Ранцау і представник уряду Німецької Австрії міністр закордонних справ О. Бауер підписали секретний протокол, який встановлював процедуру та принципи об'єднання. Обидва міністра прийшли до висновку, що "аншлюс" не варто декларувати, а необхідно реалізувати, тобто здійснити. В протоколі було заявлено, що німецькі та австрійські уряди домовилися укласти спільний державний договір про об'єднання. Крім того передбачалося, що парламенти обох країн ратифікують цей договір і він набуде законної чинності [5, с. 383]. Згодом сторони домовилися про координацію дій щодо угоди. Головне те, що Австрія входила до Німеччини як цілісна автономна держава. Параграф 3 статті 1 протоколу зазначав, що "приєднання" повинно здійснитися за умови, що Німецька Австрія вступає в імперію як самостійний державний орган" [4, с. 25]. Австрія мала отримати особливі права у сфері міжнародного представництва, міністерства, поштового та телеграфного, митного управління, армії та церкви. Були розроблені проекти торгівельних угод, в сфері промисловості, транспорту. Розглядалося питання про роль Відня як другої столиці Німеччини [6, с. 3]. Проте не дивлячись на численні домовленості, цей протокол не мав політичного розвитку. Політика уряду Німеччини була досить обмеженою і це, перш за все, стосувалося питання про термін об'єднання. До того ж німецький закон про включення Австрії до складу Німеччини так і не був прийнятий. Отже, спроби Австрії здійснити "приєднання" залишилися без правового регулювання. Брокдорф-Ранцау висловлював думку, що "держсекретар О. Бауер намагається використати свою поїздку до Бе-

рліна з метою вирішити економічні, фінансові питання, а потім "аншлюс" [1, с. 259]. Тому він рекомендував канцлеру Ф. Шейдеману не давати О. Бауеру ніяких обіцянок. Зрозуміло, що така постановка зводила нанівець весь процес переговорів і звичайно – "аншлюс". Проте психологічна ситуація в Німеччині не стояла на заваді втілення ідей "приєднання". Німців турбували власні проблеми і можливість їх вирішити та яке місце в світі буде займати країна по своїм економічним показникам. Ще в жовтні 1918 р. німецький посол у Відні фон Ведель рекомендував: "не можна зараз привертати увагу населення до питання "приєднання", бо може зашкодити стосункам з країнами переможцями". Після укладання беззневомого договору Брокдорф-Ранцау знову наполягав на тому, щоб сам договір перебував у таємниці, бо на порядку денному стояли репараційні питання та укладання мирного договору. Після повернення О. Бауера до Відня, австрійський уряд прийняв рішення про створення комісії, яка з юридичної сторони вивчала реалізацію "приєднання". Аналогічна комісія була створена в Німеччині. На засіданні установчих зборів Австрії виступив О. Бауер, який повідомив депутатів, що в березні 1919 р. вже будуть функціонувати австрійсько-німецькі паритетні комісії з питань права, освіти, економіки, транспорту та валюти. Метою цих комісій був вступ Німецької Австрії в німецьку митну сферу [10, с. 40].

Крім того, австрійський уряд прийняв ще одне рішення про створення особливої комісії, члени якої намагалися визнати статус Відня в Німеччині після "приєднання". Проте О. Бауер добре розумів, як мало користі буде від створення комісій. І дійсно, на середину квітня австрійські та німецькі експерти зайшли в глухий кут. О. Бауер із сумом констатував, що не було досягнуто жодної угоди і всі попередні проекти були зведені нанівець. Один із керівників Німеччини Г. Носке заявляв австрійському представнику Браунталю, що "не кажіть мені про "аншлюс". Австрія мене не цікавить. Мені вистачить турбот з Німеччиною. Порядок треба навести, перш за все, в ній" [8, с. 348].

Щодо держав переможниць, то їх ставлення до "приєднання" було різне, Франція зуміла досягти офіційної заборони "аншлюса", яка була зафіксована статтею 80 Версальського договору, а саме 28 червня 1919 р. Стаття наголошувала, що "Німеччина визнає і суворо поважає незалежність Австрії в кордонах, які будуть встановлені договором між Німеччиною та головними союзниками. Німеччина визнає, що ця незалежність не відчужена, хіба що за погодженням Ради Ліги Націй" [3, с. 138].

Заборонивши "аншлюс", він став ще більш актуальним як для Австрії, так і для Німеччини. Депутати Веймарських національних зборів, не дивлячись на заборону говорити про "аншлюс", готові були прийняти статтю про "приєднання" Австрії до Німеччини. Під час обговорення питання про "приєднання" в парламенті більшість політичних партій висловлювали підтримку. До роботи над підготовкою нової конституції були залучені австрійські представники. 11 серпня 1919 р. була прийнята Веймарська конституція, яка містила дві статті, що стосувалися Австрії. Стаття 2 проголошувала, що "на основі закону усі землі, які належать Німеччині, включені до її складу, якщо це відповідає бажанню народу та його права на самовизначення". С. 61, п. 2 конституції підкреслювала, що "Німецька Австрія після "приєднання" до Німеччини отримає право участі в рейсраті за кількістю голосів пропорційно населенню. Представники Австрії мають право дорадчого голосу" [15, с. 44]. Спроба включення Австрії в політичний спектр Німеччини відразу викликали протест союзників. 2 вересня 1919 р. вони відправили ноту протесту німе-

цького уряду, в якій підкреслювалось, що стаття 61, п. 2 німецької конституції є подвійним порушенням статті 80 Версальського договору. По-перше, допуск Австрії в рейхсрат означав об'єднання її із землями Німеччини, що було несумісно із збереженням незалежності Австрії. По-друге, участь Австрії у рейхсраті означала політичний союз між Австрією та Німеччиною, тобто спільну зовнішню політику, що тим самим суперечило незалежності Австрії. Нота містила вимоги визнати статті Веймарської конституції не дійсними і в разі відмови – союзники обіцяли розширити окупацію Рейнської області [5, с. 94]. 18 вересня 1919 р. німецький уряд визнав усі статті Версальського договору. Таким чином, чергова спроба здійснити об'єднання двох німецьких держав закінчилася поразкою.

2 травня 1919 р. французький представник у Відні Анрі Аллізе передав австрійському уряду запрошення до Сен-Жермена для підписання миру із союзниками. Щодо представництва делегацій на конференції серед австрійських урядовців розгорнулася дискусія. Проти кандидатури О. Бауера виступила християнсько-соціальна партія, тому що соціал-демократичний міністр орієнтувався на "аншлюс" та підтримку США і Великої Британії. В той час як християнсько-соціальна партія орієнтувалася на "Раду чотирьох". В ході дискусії Установчі збори прийняли рішення, що очолити делегацію повинен К. Реннер, а ввійдуть до неї Г. Ламмаш (учасник сепаратних переговорів 1918 р.), генерал Р. Златін (генеральний інспектор англійсько-египетського Судана), Г. Ландсбергер (член правління банку "Естеррейхше"), посол Австрії в Лондоні – Франкенштейн. Проте делегація вчасно, а саме 12 травня, не прибула. Лише 14 травня 1919 р., коли "Рада чотирьох", без представництва Австрії, почала обговорювати статті мирного договору з Австрією, делегація прибула до Сен-Жермена. Їй було дозволено лише викласти свої пропозиції щодо мирного договору та гарантії в тому, що вони будуть прийняті до уваги "Радою чоти-

рьох" не було. 10 вересня 1919 р. Австрія підписала Сен-Жерменський мирний договір на підставі якого змінилася назва держави. Відтоді замість "Республіка Німецька Австрія" її стали називати "Республіка Австрія". Стаття 88 договору наголошувала, що "незалежність Австрії не відчужена, хіба що після одностайного рішення Ліги Націй" [12, с. 133]. Австрія обіцяла діяти стримано щодо "аншлюса", тим самим виконувати рішення Ради. Іншими словами стаття 88 Сен-Жерменського договору забороняла Австрії "приєднатися" до Німеччини і ця заборона могла бути знята лише за санкцією Ліги Націй. Питання "приєднання" набувало європейського характеру та переходило з німецької площини у світову. Проте протистояння між західною демократією та тоталітарною державою – Німеччиною згодом закінчилося перемогою останньої. 13 березня 1938 р. Німеччини успішно здійснила "аншлюс" Австрії.

1. Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918 – 1945. Bd. 2. – Göttingen, 1982.
2. Brügel L. Geschichte der österreichischen Sozial-Demokratie. – Wien., 1925.
3. Версальский мирный договор. – М., 1925.
4. Gschliesser O. Die Anfänge der Republik Österreich bis 1927 // Österreich 1918-1938. – Wien., 1970.
5. Dokumente der deutschen Politik und Geschichte von 1848 bis zur Gegenwart. Bd. 3. – Berlin, 1951.
6. Eichstädt U. Von Dollfuß zu Hitler. Geschichte des Anschlusses Österreichs 1933 – 1938. – Wienbaden., 1955.
7. Haas H. Otto Bauer und der Anschluss 1918/1919 // Sozialdemokratie und "Anschluss". Historische Wurzeln Anschluss 1918 und 1938 Nachwirkungen. – Wien – München – Zürich., 1978.
8. Konrad H. Die Tätigkeit der deutschösterreichischen Friedensdelegation in Saint Germain // Diplomatie und Außenpolitik Österreichs. 11 Beiträge zu ihrer Geschichte. – Wien., 1977.
9. Kreissler F. Von der Revolution zur Annexion Österreichs Zeitgeschichte. Vom Ende der Monarchie bis zum Abschluss der Staatsverträge 1955. – Wien., 1962.
10. Mikoletzky H. Österreichs Zeitgeschichte. Vom Ende der Monarchie bis zum Abschluss der Staatsverträge 1955. – Wien., 1962.
11. Seipel J. Der Kampf und österreichische Verfassung. – Wien., 1960.
12. Сен-Жерменский мирный договор. – М., 1925.
13. Renner K. Der Anschluss Österreichs an Deutschland als europäisches Problem. – Berlin., 1927.
14. Verhandlungen der verfassungsgebenden deutschen Nationalversammlung. Bd. 335. – № 54. – S. 45-50.
15. Schuschnigg K. Im Kampf gegen Hetler. Die Überwindung der Anschlusssider. – Wien., 1969.
16. Цольнер Е. Історія Австрії. – Львів., 2001.

Надійшла до редколегії 25.03.11

Н. П'ятаха, асп.

ЗАГАЛЬНА ТРУДОВА ПОВИННІСТЬ В УКРАЇНСЬКІЙ СРР В 1919–1920 рр.: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД

У статті здійснено історіографічний огляд та аналіз джерел та літератури, що стосуються економічної політики УСРР, в якій розвивалося введення загальної трудової повинності.

In article was made historiography review and analysis of the sources and literature, that concerned to economic policy of USSR, in which developed introduction general labor service.

Протягом 1919-1920 рр. більшовицькому режимові вдалося поступово встановити контроль над Лівобережжям і частиною Правобережної України, й на підконтрольній більшовиками території 6 січня 1919 р. було запроваджено нову державну структуру – Українську соціалістичну радянську республіку. У декларації РНК зазначалося, що УСРР об'єднується з радянською Росією на засадах "соціалістичної федерації", що являло собою перехідний крок до повного об'єднання з Росією.

Становище Української СРР в умовах утвердження радянської влади характеризувався, у першу чергу, повною милітаризацією економіки, адже воєнній дії 1914 – 1921 рр. практично зруйнували народне господарство країни. Система політичних і економічних заходів більшовицького режиму в 1918 – 1921 рр. (в УСРР у 1919 – 1921 рр.) одержала назву політики "воєнного комунізму". Одним із екстремальних проявів цієї політики було здійснення "милітаризації праці": запровадження загальної трудової повинності; введення загальнообов'язку "комуністичних суботників" (безоплатної праці у вихідні

дні); створення трудових армій (ідея належала Л. Троцькому і була підтримана Ленінін), трудових таборів (таборів примусової праці).

За таких умов на початку 1920 р. вступає в дію Головний комітет по загальній трудовій повинності при Раді оборони, очолюваний Ф. Дзержинським. Трудова повинність була затверджена у Конституції РСФРР 1918 р., в якій у другому розділі ст. 3 зазначалося про "введення загальної трудової повинності з метою знищення паразитичних прошарків суспільства", а вже в Кодексі законів про працю РСФРР 1918 р. в першому розділі "Про трудову повинність" було вказано форми та умови трудової повинності, визначено коло осіб, що підлягали та які зовсім не підлягали трудовій повинності. У Конституції УСРР 1919 р. "визнано працю обов'язком всіх трудящих Республіки", хоча широкого застосування вона досягла лише після утвердження радянської форми державності та зміцнення командно-адміністративної системи. Загальність, неперервність та повнота виробничого процесу, примусовий характер,

© П'ятаха Н., 2011